

УДК 368.9.06

ТЕРОВАНЕСОВ Арсен,

к. ю. н., юрисконсульт Харківського гідрометеорологічного технікуму

Одеського державного екологічного університету

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ НАПРИКІНЦІ ХІХ ст.

Розглянуто зародження медичного страхування на українських землях, що входили до складу різних країн наприкінці ХІХ ст., у контексті впливу соціального законодавства зарубіжних країн.

Ключові слова: медичне страхування, соціальне законодавство, соціальне забезпечення, історико-правовий аспект, українські землі.

Терованесов А. Правовое регулирование медицинского страхования в конце ХІХ в. Рассмотрено зарождение медицинского страхования на украинских землях, входивших в состав разных стран в конце ХІХ в., в контексте влияния социального законодательства зарубежных стран.

Ключевые слова: медицинское страхование, социальное законодательство, социальное обеспечение, историко-правовой аспект, украинские земли.

Постановка проблеми. Реформування вітчизняної галузі охорони здоров'я на сучасному етапі розвитку є одним з основних завдань. Переважним шляхом забезпечення конституційного права на медичну допомогу громадян виступає впровадження обов'язкового страхування. Для цього вітчизняні науковці вивчають зарубіжний досвід, що є доцільним та важливим на стадії реформування соціальної сфери. Слід зазначити, що недостатньо досліджено власне історичне минуле, незважаючи на те, що на українських землях у ХІХ – на початку ХХ ст. були наявними спроби розробки нормативної бази з удосконалення соціального законодавства, невід'ємною частиною якого виступало медичне страхування.

Тому доцільним є дослідження процесу зародження та становлення медичного страхування на українських землях наприкінці ХІХ ст., виявлення характерних рис впливу зарубіжних країн на практичне втілення правових норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам становлення системи медичного страхування в історико-правовому аспекті приділяли увагу багато вітчизняних та іноземних науковців. Питання страхування у контексті соціального захисту населення Західної

України досліджував С. Злупко [1], впровадження основ медичного страхування з урахуванням історичного аспекту – І. Фуртак [2]. Міжнародний досвід запровадження медичного страхування розглянуто І. Андрушків [3]. Праці К. Баладиженка стосуються історії розвитку соціального законодавства у Галицьких землях [4]. Особливості функціонування страхових товариств на українських землях наприкінці XIX ст. розкрито І. Гавліч [5].

Велика кількість наукових праць свідчить про актуальність проблеми. Разом з тим, у публікаціях майже відсутній аналіз становлення медичного страхування наприкінці XIX ст. з урахуванням законодавства зарубіжних держав. До того ж, не виявлено характерних рис розвитку медичного страхування на українських землях.

Метою статті є вивчення процесу зародження медичного страхування в контексті розвитку соціального законодавства на територіях українських земель наприкінці XIX ст. під впливом країн Західної Європи.

Матеріали та методи. Джерельною базою дослідження є архівні матеріали та наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених-істориків, політологів, правознавців, а також нормативно-правові акти органів влади країн, до складу яких входили українські землі у XIX ст.

У дослідженні використано такі загальнонаукові та спеціально-наукові юридичні методи: історизму – для аналізу розвитку страхування, виявлення особливостей становлення вказаної законодавчої сфери та визначення переваг проведених у минулому реформ; діалектичний – при визначенні тенденцій розвитку законодавства про медичне страхування; порівняльного аналізу – для розуміння особливостей функціонування правових відносин у країнах світу та основ становлення медичного страхування.

Результати дослідження. У другій половині XVIII ст. відбувся розпад Речі Посполитої, і територія Галичини та Буковини опинилась під владою Австрії, яка згодом, уклавши угоду з Угорщиною, перетворилася на дуалістичну монархію на чолі з династією Габсбургів [6, с. 133]. Конституційно закріпивши державний лад, влада почала реформувати соціальну сферу. Зміни були пов'язані з економічним занепадом власних територій, населення яких вимагало захисту своїх прав з метою забезпечення фінансового добробуту. Австро-Угорщина, переважно аграрна країна, мала свої родючі землі, розташовані на території Галичини, що у повному обсязі не використовувалися [1, с. 31], оскільки австрійський уряд проводив непродуману політику. Крім того, потрібно звернути увагу на тенденції реформування, що на той час існували в Європі. Розвиток капіталістичних відносин у XIX–XX ст. потребував створення підприємств важкої промисловості та перетворення країн з аграрних на індустріальні. Для цього необхідним було залучення трудових ресурсів, надання необхідних умов праці, до яких можна віднести права на отримання грошової винагороди, пенсійне

забезпечення, охорону здоров'я та ін. Тому, починаючи з другої половини XIX ст., провідні країни світу почали розробляти законодавство про соціальне страхування працівників підприємств, яке передбачало обов'язкове надання медичної допомоги. Як вказує І. Фуртак, королівство Галичина і Володимирія та герцогство Буковина і Закарпаття у складі Австро-Угорської імперії впровадили обов'язкове медичне страхування за моделлю Бісмарка [2, с. 72]. Німеччина впровадила страхування від нещасних випадків у 80-х роках XX ст. шляхом відкриття фондів, які розвивалися під контролем роботодавців та були спрямовані на підвищення добробуту робітників. Держава створювала умови для функціонування системи нагляду за дотриманням законності [3, с. 172]. Ця модель страхування була обов'язковою для працівників підприємств та сприяла вирішенню проблем соціального забезпечення населення.

Разом з тим, законодавці звертали увагу на країни, де страхування мало змішаний характер. У Франції, наприклад, починаючи з 1850-х років, впроваджено страхування робітників усіх сфер – учасників фондів взаємодопомоги [7, с. 764]. Така система дозволяла працівникам укладати угоди з відповідним товариством на вигідних умовах. Проте, незважаючи на свободу дій, надаваних фондам, існувала ієрархічна система, що контролювалася державою [8, с. 34]. Це дозволяло уникати порушень з боку як страхових компаній, так і підприємств, оскільки роботодавці були зацікавлені у зменшенні витрат на соціальні виплати працівникам. У Франції набула поширення обов'язковість страхування робітників гірничої сфери. Це пов'язано з важкими умовами праці, що призводили до великої кількості нещасних випадків на підприємствах видобувної промисловості. Тому держава намагалася надати працівникам гарантії грошової та медичної допомоги.

На той час в Європі існували країни, які впроваджували винятково добровільну форму страхування. В Іспанії була розвинута система, яка відповідала вимогам суспільства. Цікавим є той факт, що компанії мали право рекламувати свої послуги та пропагувати діяльність на заводах та в установах, закликаючи робітників укладати з ними угоди [9, с. 89]. Така форма страхування задовольняла велику кількість населення, була сприятливою для робітників важких підприємств та інших сфер суспільства.

Австро-Угорщина та Росія, до складу яких входили українські землі, з метою розробки системи соціального страхування, намагалися віднайти свій шлях для реформування, поєднуючи досвід провідних країн Європи з власними економічними особливостями. Це змусило уряди розпочати реформи промислової сфери, які призвели до змін в інших галузях господарства, що дозволило забезпечити стабільний економічний розвиток та зміцнити позиції влади в середині країни та на міжнародній арені.

Російська та Австро-Угорська імперії застосовували різні результати накопиченого досвіду. Про це свідчить той факт, що розробка основних нормативних положень правителями Росії припадає на початок ХХ ст., коли в центральній Європі вже декілька десятиріч діяла система медичного страхування. Фактори, які вплинули на становлення системи медичного страхування у Російській та Австро-Угорській імперіях, були подібними, хоча відрізнялися часовими періодами та економічними особливостями східних та західних українських земель, на яких діяли норми медичного страхування.

Попри наявність родючих ґрунтів, які надавали можливість розвивати сільське господарство, та таких корисних копалин, як залізо, мідь, вугілля, сірка, що становили сировинну базу промисловості, українські землі перебували в занепаді через монопольне панування правлячого кола промисловців. К. Баладиженко звертає увагу, що знищення лісів, виснаження ґрунту та відмова від прогресивних форм ведення землеробства вплинули на подальше зубожіння селян [4, с. 99]. Думка автора є слушною, оскільки така політика негативно впливала на соціальний стан та добробут жителів та викликала незадоволення серед мешканців краю.

Ще одним фактором, що вплинув на впровадження медичного страхування, було прокладання у ХІХ ст. шляхів сполучення. Е. Реклю називає серед важливих економічних перетворень, які здійснювалися в Галичині, побудову залізниць [10, с. 103]. Подібні урядові заходи вимагали не тільки значних фінансових витрат, але й використання робочої сили. Працівники державних залізниць, у свою чергу, були зацікавлені у створенні відповідних умов праці, включаючи не тільки високу відповідну плату та пенсійне забезпечення, але й належну медичну допомогу. Обов'язкове страхування розповсюджувалося на робітників важких підприємств. Але уряд Австро-Угорщини при запровадженні медичного страхування мав також забезпечити робітників інших сфер. По-перше, наявність сільськогосподарських районів обумовила соціальне забезпечення селян. По-друге, видобуток корисних копалин вимагав залучення робітників, що також вплинуло на страхування працівників промислових підприємств. По-третє, працівники державної залізниці заявляли про необхідність покращання умов праці, що також обумовило перетворення в соціальній галузі.

У 1852 р. в Австро-Угорській державі прийнято закон «Про товариства», який дозволяв здійснювати діяльність у різних сферах господарства, в тому числі реєструвати страхові товариства [11, с. 1110]. Завдяки цьому нормативному акту створено умови для розвитку страхової сфери, що дало змогу розробити механізм гарантування медичної допомоги працівникам підприємств.

Наступні нормативні акти приймалися відповідно до цього закону, розповсюджуючи положення про забезпечення робітників на різні сфери суспільного життя. Було впроваджено каси взаємодопомоги, які надавали

можливість працівникам страхувати власне життя та здоров'я. Це обумовило підтримку фабрикантів, оскільки обов'язок забезпечення хворих покладался на відповідні каси, що економило кошти підприємств. Тому керівництво заводів намагалося розповсюдити серед робітників законодавчі нововведення. Крім того, встановлювався контроль за функціонуванням кас взаємодопомоги. Страхові товариства надавали інформацію про діяльність правоохоронним органам та відомствам крайової влади [12, с. 902]. Подібна практика була запроваджена у країнах Центральної Європи, де міністерство внутрішніх справ брало на себе зобов'язання із забезпечення лікарень як частину функцій з охорони порядку.

З розвитком системи страхування на території Австро-Угорщини виникла необхідність більш детально врегулювати цю сферу та визначити правову основу функціонування вказаної діяльності. Так, було створено товариство «Дністер», представництво якого відкрилося у Галичині та Буковині. У 1911 р. розпочало роботу товариство «Карпатія», яке надавало послуги зі страхування життя і здоров'я. Послуга активно розповсюджувалася на українських землях та набувала популярності, оскільки через рік після відкриття реалізувала 1260 полісів на суму 3972 тис. крон. При цьому особливою популярністю компанія користувалася серед представників інтелігенції: вчителів, адвокатів, лікарів тощо [5, с. 17].

Страхові товариства Австро-Угорщини було створено для надання послуг переважно майнового страхування. Хоча у той період укладалися угоди, предметом яких ставали життя та здоров'я громадян. Каси взаємодопомоги брали зобов'язання зі страхування хворих із гарантією надання медичного забезпечення. Якщо сума страхових зборів у 1909 р. становила понад 49 млн крон, то в 1910 р. – понад 55 млн крон, витрати на страхування від нещасних випадків відповідно понад 57 млн та 58 млн [13, с. 25].

Впровадження системи страхування робітників дало позитивний результат. Робітники та члени їх сімей отримали можливість користуватися якісною медичною допомогою. Це знизило напруженість у суспільстві, яке не довіряло уряду, бо люди відчували порушення їх соціальних прав посадовими особами. Із розвитком медичного страхування зросла репутація підприємств промисловості, оскільки виконання трудових обов'язків за важких умов праці компенсувалося належною оплатою та гарантіями соціального забезпечення.

Цікавим є той факт, що австрійська модель передбачала переважно здійснення виплат у разі настання нещасного випадку, на відміну від інших держав, які пропонували хворому безоплатне лікування, утримання в установах охорони здоров'я за рахунок підприємства та ін. У разі отримання травми працівник мав право на виплату пенсії до 60 % заробітку [14, с. 817]. Австрійська держава намагалася реалізувати право на соціальне забезпечення через сплату грошової компенсації у разі настання страхового випадку. Така система мала

переваги, оскільки підприємство звільнялось від безпосередньої участі у наданні медичної допомоги, а робітник міг самостійно обирати заклад охорони здоров'я.

Таким чином, до характерних рис розвитку медичного страхування на українських землях наприкінці XIX ст., що формувалися під впливом Австро-Угорської імперії, можна віднести: всеосяжну орієнтацію на німецьку модель запровадження медичного страхування; поширення страхування на працівників залізниць та робітників видобувних підприємств; створення лікарняних кас, які проводили збір страхових внесків, контроль за наданням медичної допомоги; виплати коштів на лікування; гарантування прав застрахованих у разі настання нещасного випадку; забезпечення контролю за діяльністю працівників, запобігання ухиленню робітників від професійних обов'язків; покладання функцій нагляду за дотриманням соціального законодавства на органи внутрішніх прав.

Висновки. Викладене дає змогу зробити такі висновки. На стадії реформування соціальної сфери та впровадження медичного страхування важливим є залучення наявного історико-правового досвіду. Країни Західної Європи: Іспанія, Німеччина, Франція виступили новаторами в питаннях захисту соціальних гарантій робітників, тому законодавство про медичне страхування на українських землях наприкінці XIX ст. було побудовано з урахуванням їх досвіду. Під впливом провідних іноземних держав наприкінці XIX ст. сформувалися характерні риси становлення медичного страхування на території України у XIX ст. До них належать: запровадження медичного страхування; його поширення на працівників залізниць та робітників видобувних підприємств; створення лікарняних кас, які проводили збір страхових внесків; гарантування прав застрахованих у разі настання нещасного випадку; забезпечення контролю за діяльністю працівників та ін. Ці зміни у законодавстві привели до якісної реалізації прав на медичну допомогу, що позитивно відобразилося на благополуччі населення.

Для вивчення наступних етапів розвитку медичного страхування необхідним є дослідження становлення соціального законодавства на українських землях у XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Злупко С. Економічна думка на Україні: нариси історії економічної думки на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1969. 222 с.
2. Фуртак І. І. Історичні аспекти державного управління впровадженням страхової медицини в Україні. Ефективність державного управління : зб. наук. праць. 2010. Вип. 25. С. 70–76.
3. Андрушків І. П., Львівська К. А. Загальні підходи до міжнародного медичного страхування в окремих країнах. Наук. вісн. НЛТУ України : зб. наук. праць. 2010. Вип. 20.13. С. 170–174.

4. Баладыженко К. Иллюстрированная История Галичины в кратких очерках. Петроградъ. Типографія Бр. В. и И. Линникъ, 1915. 103 с.
5. Гавліч І.Б. Роль страхових товариств «Дністра» і «Карпатії» у кредитному забезпеченні кооперативного руху Східної Галичини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Наук. зап. Тернопіль. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Тернопіль. Вип. 1. у 2 ч., Ч. 2, 2011. С. 13–18. (Серія історія).
6. Тейлор А. Дж. П. Габсбургська монархія 1809–1918: історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів : ВНТЛ-Класика, 2002. 268 с.
7. Социальное страхование в Европе согласно современному законодательству различных государств. Страховое обозрение. 1912. Ноябрь. С. 764–765.
8. Медичне страхування та його особливості в зарубіжних країнах. Фінансовий ринок України. 2008. № 4 (54). С. 32–36.
9. Страхование рабочих в Испании. Страховое обозрение. 1912. Февраль. С. 89–90.
10. Реклю Э. Народы и страны Западной Европы. пер. съ фр. подъ ред. и съ дополн. Н. К. Лебедева. М.: Типографія Т-ва И. Д. Сытина, 1915. Т. V. Австро-Венгрия. 128 с.
11. Цьсарській патентъ зъ дня 26. Листопада 1852, дьятельный для цього объему Державы изъятно Войскового Пограничья, котрымъ розпоряджають ся новіи опредѣленія възглядомъ стоваришеній (законъ о стоваришеніяхъ). Общій законъвъ державныхъ и Правительства вѣстникъ для Цьсарства Аустріи. Рочникъ 1852. Втора часть объимає ХLI–LXXIX части (числа 134–265), выданіи въ мѣсяцяхъ Липцю до Грудня 1852. Вѣдень : Зъ ц. к. надворной и статской тискарнъ, 1852. С. 1109–1116.
12. Законъ зъ дня 16 Липця 1892, дотычно регистрованныхъ касъ помочныхъ. Вѣстникъ законъвъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думѣ заступленыхъ. Рочникъ 1892. № 202. Ч. LXXII. Вѣдень : Тискомъ цьсарско-королевской надворной и статской печатнъ, 1892. С.901–908.
13. Социальное страхование. Обязательное страхование рабочих в 1910 г. в Австрии от несчастных случаев. Страховое обозрение. 1912. Январь. С. 25–26.
14. Социальное страхование в Европе: согласно современному законодательству различных государств. Страховое обозрение. 1912. Декабрь. С. 815–826.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2016.

Terovanesov A. Legal regulation of health insurance in the late nineteenth century.

Background. The research of legal establishment of health insurance in the Ukrainian lands in the late nineteenth century taking into account the development of social legislation of European countries due to the need to use historical and legal experience in the modern conditions of reformation of the health care sector.

Analysis of recent research and publications. Domestic and foreign scientists have studied the problems of legislation formation on health insurance in the context of economic development of Ukrainian lands, peculiarities of functioning of insurance companies.

The ***aim*** of the article is the study of the origin of health insurance system in the context of development of social legislation in Ukrainian lands in the late nineteenth century under the influence of Western Europe.

Materials and methods. The source base for the research is archival documents and scientific works of scientists, normative-legal acts of the authorities of the countries which included the Ukrainian lands in XIX century. The methodological basis consists of the methods: historicism, dialectical and comparative analysis.

The results of the study. It is determined that the development of social legislation in the leading European countries had a positive impact on the development of health insurance in the Ukrainian lands. The Austro-Hungarian Empire, which included Bukovina, Galicia and Transcarpathia, built a better system of insurance than the Russian

Empire. It is proved that social insurance, including medical assistance on Ukrainian lands, was sufficiently developed, as included the application of foreign experience.

Conclusion. *The characteristic features of influence of foreign countries on the development of medical insurance in Ukraine in the XIX century were revealed. They include: the introduction of health insurance; distributing of insurance on railway workers and employees of mining companies; creating of mutual funds, which conducted the collection of insurance premiums; guarantee the rights of the insured in the event of an accident; providing control over the activities of employees.*

Keywords: medical insurance, social legislation, social security, the historical-legal aspect, Ukrainian lands.

REFERENCES

1. Zlupko S. Ekonomichna dumka na Ukraïni: narysy istorii' ekonomichnoi' dumky na zahidnoukraïns'kyh zemljah u drugij polovyni XIX st. L'viv : Vyd-vo L'viv. un-tu, 1969. 222 s.
2. Furtak I. I. Istorychni aspekty derzhavnogo upravlinnja vprovadzhenjam strahovoi' medycyny v Ukraïni. Efektyvnist' derzhavnogo upravlinnja : zb. nauk. prac'. 2010. Vyp. 25. S. 70–76.
3. Andrushkiv I. P., L'vivs'ka K. A. Zagal'ni pidhody do mizhnarodnogo medychnogo strahuvannja v okremykh kraïnah. Nauk. visn. NLTU Ukraïny : zb. nauk. prac'. 2010. Vyp. 20.13. S. 170–174.
4. Baladyzhenko K. Ylljustryrovannaja Ystorija Galychyny v kratkyh ocherkah. Petrograd. Tipografija Br. V. y Y. Lynnyk, 1915. 103 s.
5. Gavlich I. B. Rol' strahovyh tovarystv «Dnistra» i «Karpatii» u kredytnomu zabezpechenni kooperatyvnogo ruhu Shidnoi' Galychyny (kinec' XIX – pochatok XX st.). Nauk. zap. Ternopil'. nac. ped. un-tu im. V. Gnatjuka. Ternopil'. Vyp. 1. u 2 ch., Ch. 2, 2011. S. 13–18. (Serija istorija).
6. Tejlor A. Dzh. P. Gabsburgz'ka monarhija 1809–1918: istorija Avstrijs'koi' imperii' ta Avstro-Ugorshhyny. L'viv : VNNTL-Klasyka, 2002. 268 s.
7. Social'noe strahovanie v Evrope soglasno sovremennomu zakonodatel'stvu razlichnyh gosudarstv. Strahovoe obozrenie. 1912. Nojabr'. S. 764–765.
8. Medychno strahuvannja ta jogo osoblyvosti v zarubizhnyh kraïnah. Finansovyj rynek Ukraïny. 2008. № 4 (54). S. 32–36.
9. Strahovanie rabochih v Ispanii. Strahovoe obozrenie. 1912. Fevral'. S. 89–90.
10. Reklju Je. Narody i strany Zapadnoj Evropy. per. s fr. pod red. i s dopoln. N. K. Lebedeva. M.: Tipografija T-va I. D. Sytina, 1915. T. V. Avstro-Vengrija. 128 s.
11. Csarskij patent z dnja 26. Listopada 1852, dejatel'nyj dlja celogo ob'emnu Derzhavy iz'jatno Vojskovogo Pogranich'ja, kotrym rozporjadzhajut sja novii opredelenija vzgljadom stovarishenij (zakon o stovarishenijah). Obshhij zakonov derzhavnyh i Pravitel'stva vestnik dlja Csarstva Avstrii. Rochnik 1852. Vtora chast' obi'mac XLI–LXXIX chasti (chisla 134–265), vydanii v mesjaczah Lipcju do Grudnja 1852. Viden' : Z c. k. nadvornoj i statskoj tiskarni, 1852. S. 1109–1116.
12. Zakon' z dnja 16. Lipcja 1892, dotychno registrovanyh kas pomochnykh. Vestnik zakonov derzhavnyh dlja korolevstv i kraev v derzhavnoj dume zastuplenykh. Rochnik 1892. № 202. Ch. LXXII. Viden' : Tiskom csarsko-korolevskoj nadvornoj i statskoj pechatni, 1892. S.901–908.
13. Social'noe strahovanie. Objazatel'noe strahovanie rabochih v 1910 g. v Avstrii ot neschastnyh sluchaev. Strahovoe obozrenie. 1912. Janvar'. S. 25–26.
14. Social'noe strahovanie v Evrope: soglasno sovremennomu zakonodatel'stvu razlichnyh gosudarstv. Strahovoe obozrenie. 1912. Dekabr'. S. 815–826.